

Azonos szerepek azonos szenvedélyek?

A fiatalok egészségkárosító szokásaiban végbement változásokról

Elekes Zsuzsanna

1. A drogfogyasztás változása Európában

Az 1990-es években Európa számos országában a fiatalok tiltott és legális szerfogyasztásának jelentős mértékű terjedése következett be. Az Egyesült Királyságban például az 1960-as és 1970-es évek stabilitása után az évezred végén megduplázódott a fiatalok heti rendszerességű alkoholfogyasztása, és jelentősen nőtt az elfogyasztott alkohol mennyisége is (Measham 2004; Plant–Plant 2006). Dániában, Finnországban szintén a fogyasztás jelentős növekedése ment végbe. Európa déli országában is nőtt a fiatalok alkoholfogyasztása (Järvinen–Room 2007). Az alkoholfogyasztás növekedése a tiltott szerek – elsősorban a marihuána, az LSD, az ecstasy és az amfetaminok – fogyasztásának jelentős terjedésével járt együtt ebben az időszakban (EMCDDA 2007). A megnövekedett fogyasztás egyben a fogyasztási formák átalakulásával, a problémásabb fogyasztási formák terjedésével is együtt járt. Järvinen és Room (im.) a „lerészegedés új kultúrájáról”, „pszichoaktív forradalomról” és általában a veszélyes fogyasztási formák elterjedéséről ír a kilencvenes évek fiataljainak körében.

A fiatalkori szerfogyasztás terjedése a nemek közötti hagyományos különbségek mérséklődésével járt együtt (EMCDA 2005; Hibell *et al.* 2009). E közeledést egyes szerzők annak tulajdonítják, hogy a nők egyre inkább vesznek át tradicionálisan férfiaknak tulajdonított szerepeket, és jelennek meg egyre gyakrabban férfiaknak tulajdonított színtereken (Wilsnack *et al.* 2000). Mások, a fiúk és lányok fogyasztási szokásainak közeledését a tiltott és legális szerfogyasztás kilencvenes években bekövetkezett „normalizálódásával” magyarázzák. Eszerint, a kilencvenes évekre önálló fogyasztóvá vált, kockázatkereső fiatalok szabadidős tevékenységének, fogyasztási szokásainak elfogadott, normális részévé vált, „normalizálódott” a pszichoaktív szerek használata. Az elfogadottság jelei nemcsak a fiatalok körében, hanem a társadalom szélesebb rétegeiben is fellelhetőek (Parker–Aldridge–Measham 1998; Parker–Williams–Aldridge 2002; Parker 2005). Measham (2002) a nemek közötti különbségek csökkenését is ezzel a normalizálódási folyamattal magyarázza. Szerinte, korábban a nők/lányok drogfogyasztása inkább szubkultúrákhoz, marginalizálódott csoportokhoz kötődött, és a „rossz”, „szánalomra méltó”, „kontrollálatlan”, „drogfüggő” jellemzőkkel illették a

szerfogyasztó nőket. A kilencvenes évek Angliájában a női szerfogyasztás mainstream viselkedéssé vált, sőt az ivás és a tiltott szerhasználat a nők számára nőiességük erősítésének és kiemelésének is eszköze lett. Measham szerint ugyanakkor a fogyasztás indítékában (kívánt hatás) és körülményeiben (elsősorban a használt drog) ma is megragadhatóak a nemek közötti különbségek. Míg a férfiak a szabadidős szerhasználatkor gyakran törekednek a teljes kontrollvesztésre, addig a nők csupán „kontrollált” kontrollvesztésre hajlandóak.

Az EMCDDA¹ különböző európai kutatási eredmények alapján végzett elemzésében arra a következtetésre jut, hogy a szerfogyasztási szokások hagyományos különbségeinek mérséklődése elsősorban a fiatal korosztályokra jellemző, a felnőttek körében végzett kutatások változatlanul a hagyományos nemi különbségeket mutatják (EMCDDA 2005). Számos, az Egyesült Államokban végzett kutatás pedig kifejezetten a szerfogyasztás nemek közötti különbségeinek állandóságát támasztja alá. Az elmúlt 10-20 évben végzett longitudinális vizsgálatok szintén arra utalnak, hogy a férfiak és nők alkoholfogyasztási szokásai nem közeledtek jelentősen az Egyesült Államokban (Wilsnack–Wilsnack–Kristjanson 1998; Wilsnack *et al.* 2000).

Magyarországon a felnőttek tiltott és legális drogfogyasztási szokásaiban végbement változásokról kevés megbízható információval rendelkezünk. Bár egyre több kutatás tér ki az egészségkárosító magatartások elterjedtségének vizsgálatára, ezek egymással és időben is alig-alig összehasonlíthatók, és az eredmények – talán mintha a kutatók maguk sem bíznának abban, hogy ez a probléma kérdőíves módszerekkel mérhető – gyakran nem is kerülnek publikálásra.

Két nemzetközi kutatássorozatnak köszönhetően – a *Health Behaviour of School Aged Children (HBSC)*, valamint a *European School Survey Project on Alcohol and other Drugs (ESPAD)* – rendszeresebb, időben és nemzetközileg is összehasonlítható adatokkal rendelkezünk a fiatalok drogfogyasztási szokásaiban bekövetkezett változásokról.

A továbbiakban az ESPAD-kutatások² eredményei alapján mutatjuk be a magyar fiatalok fogyasztási szokásaiban végbement változásokat (Hibell *et al.* 1997, 2000, 2004, 2009; Elekes 2005, 2009; Elekes–Paksi 2000).

2. Dohányzás

Az ESPAD-kutatások során a dohányzás elterjedtségét az eddigi életre vonatkozó gyakorisággal és az előző hónapra vonatkozó mennyiség-gyakorisággal vizsgáltuk.

¹ European Monitoring Centre of Drugs and Drug Addiction

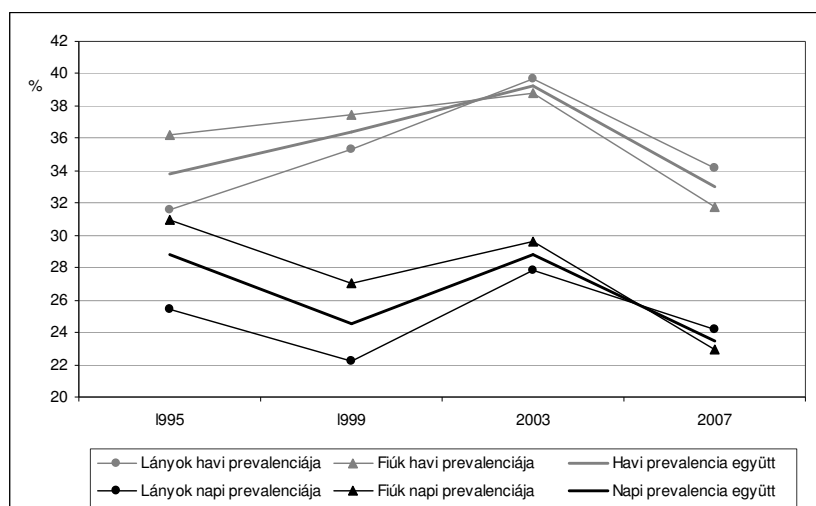
² Az ESPAD adatfelvételekre négyévente kerül sor. Az eddigi adatfelvételek 1995-ben (26 ország), 1999-ben (30 ország), 2003-ban (35 ország) és 2007-ben (35 ország) készültek, a 16 éves, iskolában tanuló népesség országokénti reprezentatív mintáján.

A 2007-ben megkérdezett 16 éves diákok közel kétharmada (65%) kipróbálta már a dohányzást. Az életprevalencia értékek³ nemenként szignifikáns ($p=0,001$) különbséget mutatnak⁴. Nemcsak a valaha dohányzók aránya, hanem a nagyobb rendszerességre utaló 20 vagy többszöri dohányzás is elterjedtebb a lányoknál (67%, illetve 30%) mint a fiúknál (63%, illetve 28%).

A dohányzás havi prevalencia értékei és a napi rendszerességgel dohányzók aránya is magasabb a lányoknál (35%, illetve 24%), mint a fiúknál (32%, illetve 23%). Csupán a nagyobb mennyiségű (napi 10 vagy több szál) cigarettát elszívók aránya mutat a fiúknál nagyobb értékeket, mint a lányoknál (6%, illetve 4%). A dohányzás mutatói az 1995–2003 közötti növekedés után 2007-ben egyértelműen javultak Magyarországon, és ma a dohányzás kevésbé elterjedt a 16 éves fiatalok körében, mint 1995-ben volt. (Lásd 1. ábra.)

1. ábra

A dohányzás havi, illetve napi prevalenciája a 16 éves lányok és fiúk körében, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000); Elekes (2005, 2009).

A havi prevalencia értékek alapján a növekedés 1995 és 2003 között a lányoknál, a 2003 és 2007 közötti csökkenés pedig a fiúknál volt nagyobb mértékű. Ez pedig azt eredményezi, hogy már 2003-ban a lányoknál elterjedtebb volt a havi rendszerességgel dohányzók aránya, 2007-re pedig ez a tendencia látszik tovább erősödni (1. ábra).

³ Az eddigi életben már legalább egyszer dohányzók aránya.

⁴ Itt és a továbbiakban a szignifikancia vizsgálatára a Pearson-féle Khi-négyzet statisztikát használjuk.

A havi prevalencia értékekhez hasonló változás ment végbe az elmúlt években a napi rendszerességgel dohányzók nemenkénti arányaiban is. 1999 és 2003 között a lányoknál nagyobb ütemben nőtt, 2003 és 2007 között pedig kisebb ütemben csökkent a napi rendszerességgel dohányzók aránya, mint a fiúknál, és így 2007-ben *a napi rendszerességű dohányzás is valamelyest elterjedtebb a lányok, mint a fiúk körében.*

3. Alkoholfogyasztás

Az ESPAD-kutatások az alkoholfogyasztás jellemzőit a fogyasztás eddigi életre, az előző 12 hónapra és az előző 30 napra vonatkozó gyakoriságával, valamint az utolsó fogyasztási alkalomra vonatkozó mennyiséggel vizsgálják.

A fiúk és a lányok nagyjából hasonló arányban próbálták ki már életükben az alkoholt. A fiúknál az életprevalencia érték⁵ 93,2%, a lányoknál pedig 92,8%. A rendszeresebb fogyasztás már a fiúknál elterjedtebb: 16%-uk iszik legalább havi 6 alkalommal valamilyen alkoholtartalmú italt, míg a lányoknál a megfelelő arány 12%.

Az utolsó fogyasztási alkalomra vonatkozó mennyiségi adatok alapján a fiúk egyértelműen több alkoholt fogyasztanak el egyszerre, mint a lányok. A fiúknál az egy fogyasztóra jutó alkohol átlagos mennyisége 61,3 ml volt, tiszta szeszben számolva, míg a lányoknál csupán 40,7 ml⁶.

A fiúk és a lányok is a tömény italokból fogyasztották a legtöbbet. Természetes mértékegységben számolva a fiúk több mint 1dl, a lányok pedig közel 1 dl tömény italt ittak. Az elfogyasztott mennyiség alapján a fiúknál a második, a lányoknál pedig a harmadik legnagyobb mennyiségben fogyasztott ital a sör. Borból az egy főre jutó elfogyasztott átlagos mennyiség a fiúknál kisebb, a lányoknál csekély mértékben nagyobb, mint a sörből fogyasztott mennyiség. Az utolsó alkalommal megivott mennyiség alapján az alcopop⁷ még mindig a kevésbé elterjedt italok közé tartozik a fiatalok fogyasztási szerkezetében.

A havi prevalencia értékek nemenkénti alakulása arra utal, hogy a kilencvenes évek végétől megfigyelt, a két nem fogyasztási szokásainak közeledését mutató tendencia tovább folytatódott, és mára már a fiúk és a lányok havi gyakoriságú alkoholfogyasztása alig különbözik egymástól (2. ábra).

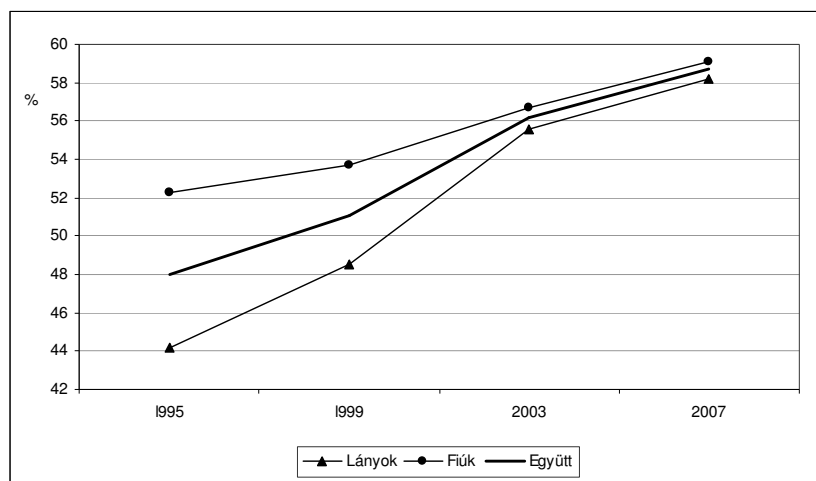
---

⁵ Életprevalencia: az eddigi életükben legalább egyszer alkoholt fogyasztók aránya.

⁶ A számításhoz használt italfajták szerinti alkoholtartalom: sör 4,5%, bor 11,5%, tömény 40%, alcopop 5%.

⁷ Alcopop: előre összeállított alkoholtartalmú üdítőital (pl. smash, Baccardi Breezer, inside, nite).

Az alkoholfogyasztás havi prevalenciája a 16 évesek körében nemek szerint, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000), Elekes (2005, 2009)

Az italfajtánkénti adatok arra utalnak, hogy az eladási statisztikákban már hosszú ideje megmutatkozó tendencia – a töményfogyasztás arányának csökkenése és a borfogyasztás arányának növekedése – 2007-ben először a fiatalok fogyasztási szerkezetében is megmutatkozik. Míg a korábbi években a havi prevalencia értékek alapján a lányoknál egyértelműen a tömény ital volt a legelterjedtebben fogyasztott italfajta, addig 2007-ben lányoknál és fiúknál is a bor vette át a vezető szerepet. A bekövetkezett változásokban feltehetően szerepet játszott az alcopop fogyasztásának terjedése is, különösen a lányok körében.

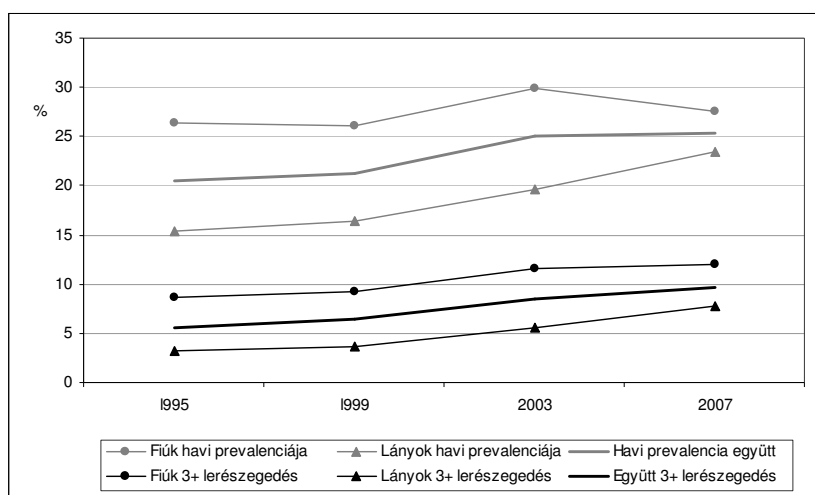
A nagyobb rendszerességű (havi hat vagy több alkalommal történő) fogyasztás alapján a nemek közötti különbségek ma is egyértelműek: a fiúk között elterjedtebb a rendszeres alkoholfogyasztás. A növekedés üteme azonban 2003 és 2007 között a lányoknál nagyobb mértékű volt, mint a fiúknál, és így e mutató alapján is a lányok fogyasztási szokásai közeledni látszanak a fiúkéhoz. A bor nagyobb gyakoriságú fogyasztása mindkét nem esetében növekedett, de a lányok körében sokkal jobban, így ma közel négyszer annyi lány fogyaszt legalább havi hat alkalommal bort, mint 1995-ben. A nagyobb gyakoriságú sörfogyasztás a fiúknál valamelyest csökkent 2003-hoz képest, a lányoknál azonban 1995-től folyamatos növekedés figyelhető meg, és 2007-re szintén megnégyszereződött 1995-höz képest a havonta nagyobb rendszerességgel sört fogyasztó lányok aránya. Figyelemre méltó, hogy az elmúlt 12 évben a lányok nagyobb gyakoriságú fogyasztása mindig elsősorban tömény szesz formájában történt.

3.1. Problémás alkoholfogyasztás

Az alkoholfogyasztás szélsőséesebb formáinak elterjedtségét a lerészegedésre és nagyivásra⁸ vonatkozó kérdésekkel vizsgáltuk. A megkérdezett fiatalok több mint fele volt már részeg legalább egyszer az életben, és 44% volt részeg a megelőző évben. Bár a lányok között alacsonyabb a valaha (55%), vagy az előző évben (42%) lerészegedők aránya, figyelemreméltóan kicsi a különbség a fiúk és a lányok között a lerészegedés előfordulásában (fiúk: 57% és 45%). A megkérdezett fiatalok több mint egynegyede volt legalább egyszer részeg a kérdezést megelőző hónapban (3. ábra). A havi lerészegedés szintén valamelyest elterjedtebb a fiúknál (28%), mint a lányoknál (23%).

3. ábra

A lerészegedés havi prevalenciája és a havi három vagy több alkalommal lerészegedők aránya a 16 évesek körében nemek szerint, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000); Elekes (2005, 2009).

A lerészegedés élet- és éves prevalencia értékei kis mértékben csökkentek 2007-ben a korábbi évekhez képest. A csökkenés a fiúknál nagyobb mértékű volt, mint a lányoknál. A havi prevalencia értékek a korábbi növekedés után 2007-ben változatlanságot mutatnak. Ez a változatlanság azonban úgy következett be, hogy a fiúknál csökkent, a lányoknál pedig nőtt az előző hónapban lerészegedők aránya. A gyakoribb, három- vagy többszöri lerészeged-

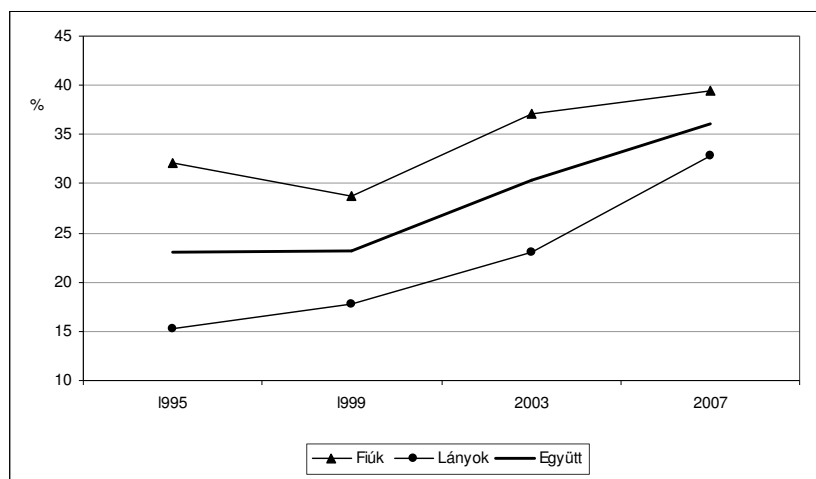
⁸ Legalább öt ital egy alkalommal történő elfogyasztása, ahol egy ital = 5 dl sör, vagy 1,5 dl bor, vagy 0,5 dl tömény ital.

dés aránya a megelőző hónapban a fiúknál inkább változatlanúságot, a lányoknál pedig növekedést mutat. Így a lányoknál 1995-höz képest több mint kétszeresére nőtt azoknak az aránya, akik legalább háromszor voltak részegek a kérdezést megelőző hónapban (3. ábra).

A fiatalok több mint egyharmadával fordult elő legalább egyszer a kérdezést megelőző hónapban, hogy egy alkalommal 5 vagy több italt ivott meg egymás után. A nagyivás egyértelműen elterjedtebb a fiúknál (29%), mint a lányoknál (18%). Ugyanakkor az elmúlt 12 évben a nagyivás sokkal nagyobb mértékben terjedt a lányoknál, mint a fiúknál, és ma több mint kétszer annyi lány számol be előző havi nagyivásról, mint 1995-ben. (4. ábra)

4. ábra

A nagyivás havi prevalenciája a 16 éves lányok és fiúk körében, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000); Elekes (2005, 2009).

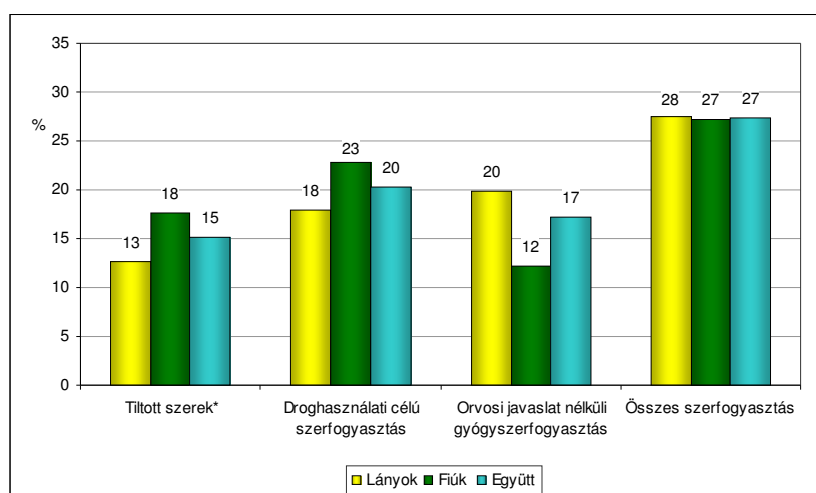
4. Egyéb drogok

Az egyéb drogok csoportjában az ESPAD-kutatások során a kábítószereket és más, visszaélészerűen használható, legális szereket (nyugtató/altató orvosi javaslat nélkül, gyógyszer alkohollal, valamint szervesoldószer belélegzés) vizsgáltuk. A magyarországi adatfelvételek során az ESPAD által kérdezett szereket kiegészítettük az „egyéb ópiátok” (pl. máktea), valamint a „patron/lufi” használatára vonatkozó kérdésekkel. Az ESPAD mind a négy adatfelvétele valamennyi vizsgált szerre kérdezte az eddigi életre vonatkozó alkalmazási gyakoriságokat.

A megkérdezett 16 éves fiatalok 15%-a fogyasztott már életében valamilyen tiltott szert⁹. A nemenkénti különbségek szignifikánsak ($p=0,000$) fiúknál az arány 18%, a lányoknál pedig 13%. Ennél magasabb, 20% azoknak az aránya, akik biztosan droghasználati céllal fogyasztottak valamilyen szert¹⁰. A biztosan droghasználati célú szerfogyasztás életprevalencia értéke szintén a fiúknál magasabb, 23%, a lányoknál 18%. A különbségek szintén szignifikánsak ($p=0,000$). Az orvosi javaslat nélküli gyógyszerfogyasztás¹¹ életprevalencia értéke a lányoknál magasabb 20%, a fiúknál 12% ($p=0,000$). A teljes mintára vonatkozó prevalencia érték 17%.

5. ábra

Egyéb drogok életprevalencia értékei a 16 éves diákok körében nemek szerint, 2007 (%)

Forrás: Elekes (2009).

Megjegyzés: * ESPAD-kategória.

A tiltott szerek és droghasználati célú szerek fogyasztása – az életprevalencia értékek alapján – tehát egyértelműen elterjedtebb a fiúk körében, míg a visszaélészerű gyógyszerhasználat a lányokra jellemző inkább. Az összesített (tiltott és legális) szerfogyasztás életprevalencia értéke a megkérdezett 16 éves diákok körében 27%. Bár a nemek közötti különbség igen csekély, az iskolavizsgálatok történetében ez az első olyan év, amikor az összes szer-

⁹ Tiltott szerek közé az ESPAD-ban kezdetektől megkérdezett, és valamennyi ESPAD beszámolóban tiltott szerek között szereplő drogot soroltuk: marihuána vagy hasis, ecstasy, amfetaminok, LSD vagy más hallucinogének, crack, kokain, heroin.

¹⁰ Ebben a csoportban szerepelnek az „ESPAD tiltott szereken” kívül a mágikus gomba, GHB, egyéb ópiátok (pl. máktea), egyéb drogok, szerves oldószerek, patron/lufi.

¹¹ Nyugtatók/altatók és alkohol gyógyszerrel.

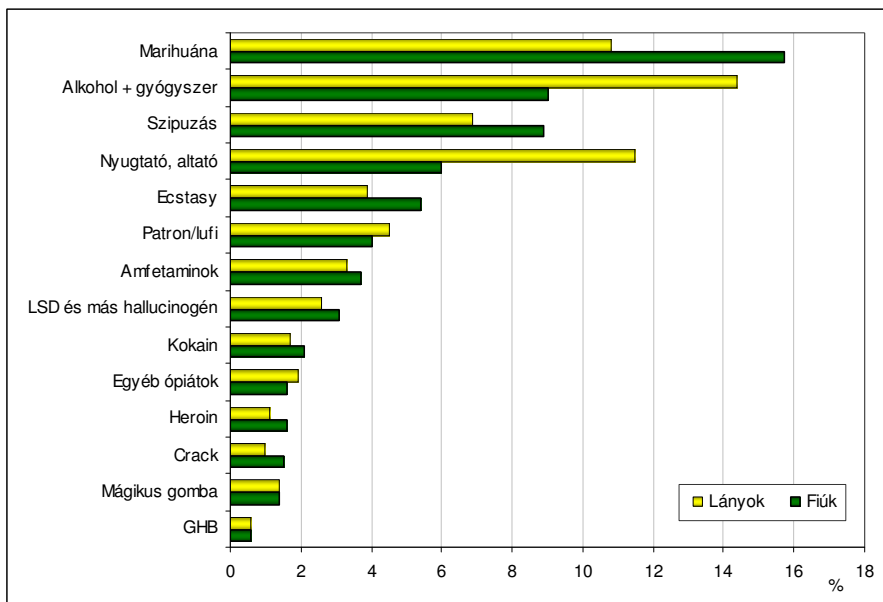
fogyasztás életprevalencia értéke a lányoknál nemcsak eléri, hanem néhány tized százalékponttal meg is haladja a fiúkat jellemző értéket (5. ábra).

Akár a tiltott szerekre, akár pedig a droghasználati célú szerfogyasztásra vonatkozó gyakoriságokat nézzük, megállapíthatjuk, hogy a szerhasználók nagyobb része próbálkozó, vagy alkalmi fogyasztó. A szert fogyasztó diákok egyharmada egy-két alkalommal próbált ki valamilyen visszaélésre alkalmas szert. Egy másik egyharmad ennél gyakoribb fogyasztó, de náluk sem haladja meg a szerfogyasztás a 9 alkalmat. A fogyasztók alig egyötöde fogyasztott már 20 vagy több alkalommal valamilyen visszaélésre alkalmas szert. Ez a teljes mintán belül a válaszoló fiatalok 5%-át jelenti.

A tiltottszer-fogyasztás nemcsak elterjedtebb a fiúk között, hanem gyakoribb fogyasztás is jellemzi őket. Míg a tiltott szert fogyasztó fiúk 38%-a fogyasztott 10 vagy több alkalommal, addig a lányoknál a megfelelő arány 25%. A nagyobb gyakoriságú droghasználati célú szerfogyasztás szintén valamelyest nagyobb arányban fordul elő a fiúknál, mint a lányoknál, bár itt a különbség nem szignifikáns ($p=0,171$). Ugyanakkor az orvosi javaslat nélküli gyógyszerfogyasztás gyakorisága nem mutat szignifikáns nemek közötti különbséget.

A fiatalok körében a legelterjedtebben használt szer a marihuána, 13%-os életprevalencia értékkel. A marihuána elterjedtségétől alig marad el a gyógyszer és alkohol együttes fogyasztása. A harmadik-negyedik legelterjedtebb szer szintén legális: az orvosi recept nélküli nyugtató fogyasztás és a szipuzás. A patron/lufi használatot 2003-ban kérdeztük először, és mindenképpen jelentős változást jelent, hogy 2007-ben az ötödik legelterjedtebb szerré lépett elő a fiatalok szerhasználói szokásaiban. A marihuánán kívüli tiltott szerek közül hagyományosan az ecstasy, az amfetaminok és az LSD/hallucinogének a legelterjedtebbek. A többi vizsgált drog fogyasztása változatlanul alig van jelen a 8–10. évfolyamos középiskolások életében. A nemenkénti különbségek hasonlóak a szertípusok szerinti különbségekhez. Azaz a legtöbb tiltott szert a fiúk próbálják ki nagyobb arányban, a gyógyszereket pedig a lányok. Különösen figyelemre méltó, hogy nyugtató/altató a lányok közel kétszer annyian használtak már orvosi javaslat nélkül, mint a fiúk. A kevésbé elterjedt szereken kívül az amfetaminok és a patron/lufi használat nem mutat nemenkénti különbséget. (6. ábra)

Szerenkénti életprevalencia értékek a 16 éves diákok között, nemenként, 2007 (%)

Forrás: Elekes (2009)

Az elmúlt 12 évben a tiltott szerek életprevalencia értéke több mint háromszorosára, ezen belül a marihuánáé négyeszeresére, a marihuánán kívüli tiltott szereké pedig ötszörösére nőtt. Kisebb volt a növekedés a droghasználati célú szerfogyasztásnál, ahol az életprevalencia érték több mint kétszerezésére nőtt, és alig nőtt az orvosi javaslat nélküli gyógyszerfogyasztás. A növekedés 1995 és 2003 között volt jelentős. 2007-ben 2003-hoz képest egyértelműen csökkent a marihuána életprevalencia értéke, és bár a marihuánán kívüli tiltott szerek csekély növekedést mutatnak, az összes tiltottszerfogyasztás is csökkent az elmúlt négy évben. A tiltott szerek fogyasztásának csökkenése mellett 2007-ben nőtt a különböző pótszerek használata, elsősorban a szipuzás és a patron/lufi használat, és tovább nőtt a gyógyszer és az alkohol együttes fogyasztása is. Összességében az egyéb drogfogyasztás 1995 és 2003 között végbement jelentős terjedése 2007-ben megállni látszik.

A nemenkénti adatok már 2003-ban is arra utaltak, hogy a tiltottszerfogyasztás növekedése a fiúknál elsősorban 1995–1999 között volt jelentős, 2003-ban pedig a növekedés lelassult. A marihuánán kívüli tiltott szerek és az orvosi javaslat nélküli gyógyszerfogyasztás is elsősorban 1995–1999 között nőtt a fiúknál. 2003-ban mindkét szercsoport életprevalenciája csekély visszaesést mutat. 2007-ben a marihuána fogyasztás csökkenése és az egyéb

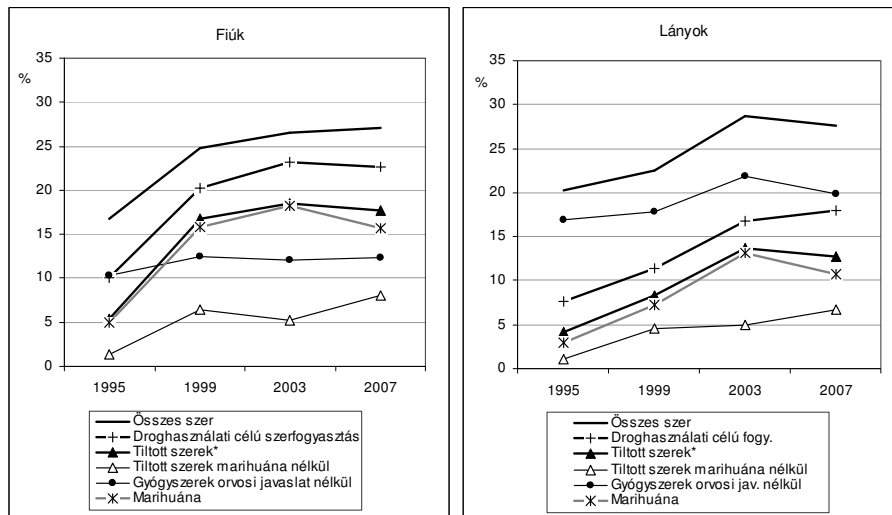
tiltott szerek fogyasztásának növekedése miatt, a főbb prevalencia értékek nem változtak jelentősen a fiúk körében.

A lányok esetében, a fiúktól eltérően, a jelentősebb növekedés négy év késéssel, 1999–2003 között következett be a főbb szercsoportokban. Különösen jelentős volt a növekedés az orvosi javaslat nélküli gyógyszer- és a marihuána fogyasztásban. A lányoknál az egyéb tiltott szerek fogyasztása nem csökkenést, hanem kisebb növekedést mutat ebben az időszakban.

A 2007-es adatok legszembetűnőbb nemek közötti különbsége az orvosi javaslat nélküli gyógyszerfogyasztás csökkenése a lányoknál. Szintén figyelemre méltó különbség, hogy a fiúktól eltérően a droghasználati célú szerfogyasztás enyhe növekedést mutat a lányok körében, ez pedig, a tiltott szerek csökkenése mellett, a pótszerek használatának terjedését valószínűsíti.

7. ábra

Főbb szer típusok életprevalencia értéke nemek szerint, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000), Elekes (2005, 2009).

Megjegyzés: * ESPAD-kategória.

5. Az alkohol- és egyéb drogfogyasztásból eredő problémák

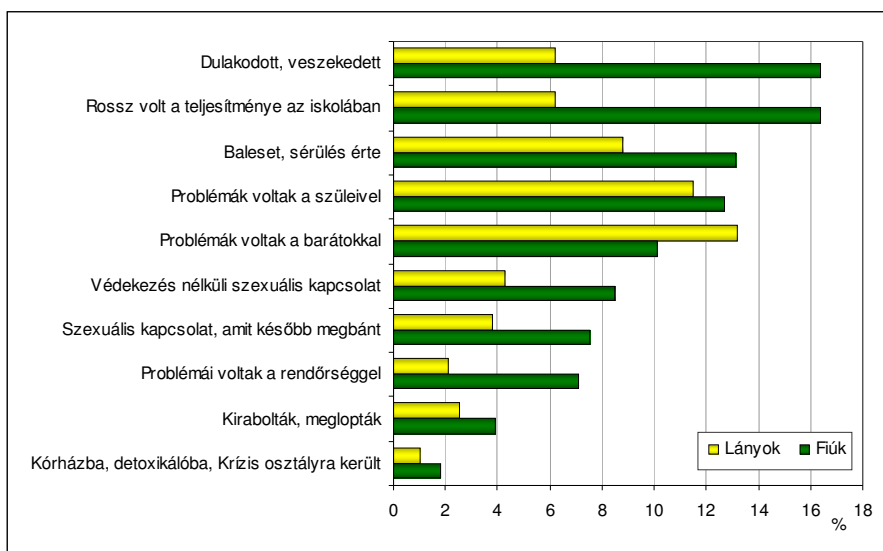
Az epidemiológiai vizsgálatok a szerfogyasztás mértékét nemcsak a fogyasztás jellemzőin keresztül, hanem a fogyasztásból eredő problémák elterjedtsége alapján is elemzik. Az ESPAD-vizsgálatok során is megkérdeztük a fiatalokat arról, hogy az alkohol- vagy egyéb drogfogyasztás okozott-e már valamilyen problémát az életükben, megtapasztalták-e már a fogyasztás valamilyen negatív következményét.

A korábbi évek eredményeihez hasonlóan a 2007. évi kutatás is azt mutatta, hogy sokkal több fiatal életében okoz problémát az alkoholfogyasztás, mint az egyéb drogfogyasztás. A megkérdezett 16 évesek 34%-ának volt valamilyen konkrét problémája az alkoholfogyasztás miatt a megelőző 12 hónapban. Tiltottszer-fogyasztás miatti problémáról 7% számolt be ugyanerre az időszakra vonatkozóan. A nemek közötti különbségek mindkét esetben szignifikánsak ($p = 0,000$), a fiúk több alkohollal vagy droggal kapcsolatos problémáról számolnak be, mint a lányok (a lányok 31%-ának volt alkohollal kapcsolatos, és 6%-nak droggal kapcsolatos problémája, addig a fiúknál a megfelelő arányok 38%, illetve 9%).

Az alkoholfogyasztással kapcsolatos problémák közül legtöbbször a rossz iskolai teljesítményről számoltak be (8. ábra). Ennél ritkábban fordulnak elő szülőkkel és barátokkal való kapcsolati problémák, valamint fizikai sérelmek: dulakodás, verekedés, vagy baleset, sérülés. A fiúknál szinte valamennyi probléma sokkal elterjedtebb, mint a lányoknál. A szülőkkel kapcsolatos alkoholfogyasztás miatti probléma azonban a lányoknál csaknem olyan elterjedt, mint a fiúknál, barátokhoz fűződő problémáról pedig a lányok nagyobb arányban számolnak be, mint a fiúk.

8. ábra

Alkoholfogyasztás miatt előforduló problémák aránya a megelőző 12 hónapban nemek szerint, 2007 (%)

Forrás: Elekes (2009)

6. A szerfogyasztással kapcsolatos attitűdök

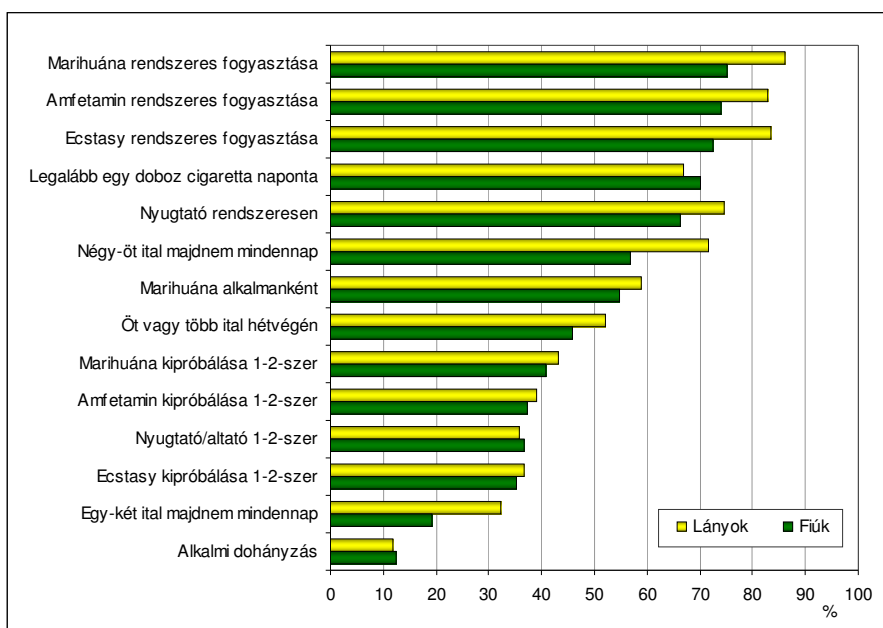
A 2007. évi adatfelvétel során a diákok drogokkal kapcsolatos attitűdjét két különböző kérdéscsoporttal vizsgáltuk. Egyrészt megkérdeztük tőlük, hogy mennyire tartják veszélyesnek a különböző szerek fogyasztását, másrészt pedig arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire tartják valószínűnek az alkoholfogyasztás különböző negatív és pozitív következményeinek a bekövetkezését.

A válaszok alapján képzett veszélyességi rangsor arra utal, hogy ma már a diákok egyértelmű különbséget tesznek a rendszeres fogyasztás, az alkalmi fogyasztás és a kipróbálás között. A veszélyességi rangsor élén a marihuána, az ecstasy és az amfetamin – azaz a tiltott szerek – rendszeres fogyasztása áll. Bár az e szerek fogyasztását nagyon veszélyesnek tartók aránya alig különbözik egymástól, mégis figyelemre méltó, hogy a korábbi évekhez hasonlóan, a három vizsgált szer közül a marihuánát tartják a legnagyobb arányban veszélyesnek a megkérdezett fiatalok.

A veszélyességi rangsor második nagyobb csoportját a legális szerek rendszeres fogyasztása alkotja: rendszeres nyugtató fogyasztás, napi egy vagy több doboz cigaretta elszívása, és a majdnem minden nap elfogyasztott nagyobb mennyiségű alkohol. E három fogyasztási formát nagyon veszélyesnek tartók aránya is csak kis mértékben különbözik egymástól. Ezt követően a veszélyességi rangsorban az alkalmi marihuána fogyasztás és a hétvégi nagyívás következik. A megkérdezettek több mint 40%-a a marihuána, több mint egyharmada pedig már az amfetaminok, a nyugtató/altató, és az ecstasy egyszeri-kétszeri kipróbálását is nagyon veszélyesnek tartja. A rendszeres, de mérsékelt alkoholfogyasztást kevesebben tartják veszélyesnek, mint a tiltott szerek kipróbálását. A veszélyességi rangsor utolsó helyén az alkalmi dohányzás található, amit a megkérdezett 16 éves diákok csupán 12%-a tartott nagyon veszélyesnek.

A különböző fogyasztási formák veszélyességi rangsora a fiúk és a lányok esetében nem különbözik jelentősen (9. ábra). Míg az alkalmi, vagy kipróbálás szintű fogyasztást a fiúk közel olyan arányban tartják veszélyesnek, mint a lányok, a rendszeres fogyasztás esetében már jelentősek a nemek közötti különbségek: a legtöbb szer rendszeres fogyasztását a lányok sokkal nagyobb arányban tartják veszélyesnek, mint a fiúk. Azok a szerek – cigaretta, nyugtató/altató – amelyek fogyasztása a lányoknál elterjedtebb, a veszélyesség szempontjából is kedvezőbb megítélést kapnak a lányoktól, mint a fiúktól.

Az egyes fogyasztási formákat nagyon veszélyesnek tartó 16 éves lányok és fiúk aránya, 2007 (%)

Forrás: Elekes (2009)

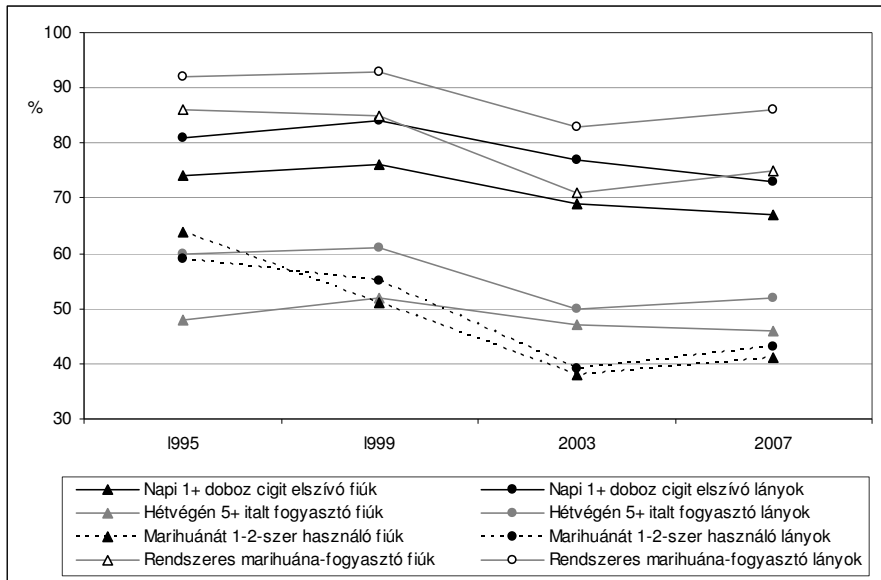
A különböző szerek veszélyességének megítélésében bekövetkezett változások részben követik a fogyasztási adatokban megmutatkozó tendenciákat. Míg 1995 és 2003 között csökkent a különböző szerek fogyasztásával kapcsolatos veszélytudat, 2007-ben a legtöbb szer esetében megállt, vagy megfordult a trend, és nőtt a szereket nagyon veszélyesnek tartók aránya. Csupán a rendszeres dohányzás megítélése mutat a fogyasztás változásával ellentétes tendenciát, a feltételezett veszélyesség mérséklődése az elmúlt években a dohányzás visszaszorulásával járt együtt. Ugyanakkor az elmúlt 12 évben nem változott jelentősen a szerek veszélyességi rangsora a fiatalok megítélésében, és akárcsak 1995-ben, 2007-ben is legtöbbször a marihuána rendszeres fogyasztását tartják a legveszélyesebb fogyasztási formának.

A szerek veszélyességének megítélése a fiúknál és a lányoknál többnyire hasonlóan alakult. A dohányzást és a rendszeres marihuána használatot nagyon veszélyesnek tartók aránya mindkét nemnél hasonló mértékben változott az elmúlt 12 évben (10. ábra). Hasonlóképpen nem tér el jelentősen az alkalmi marihuána fogyasztás megítélésében bekövetkezett változás a lányok és a fiúk esetében. Míg azonban a rendszeres marihuána fogyasztást a lányok mindig sokkal nagyobb arányban tartották veszélyesnek, mint a fiúk, az al-

kalmi fogyasztás megítélése soha nem különbözött jelentősen a két nemnél, és a két nem veszélyésszélésében enyhe közeledés is megfigyelhető. A nagyivás terjedése megmutatkozik a lányok nagyivással kapcsolatos veszélyésszélésében is. Míg 1995 és 2003 között a nagyivást nagyon veszélyesnek tartó lányok aránya 10 százalékponttal csökkent, addig a fiúknál 1995-ben és 2003-ban hasonló volt a „nagyon veszélyes” választ adók aránya. Így 2003-ban a fiúk és a lányok nagyivással kapcsolatos vélekedése meglehetősen közel került egymáshoz. 2007-ben a nagyivás további terjedése ellenére a lányoknál 2 százalékponttal nőtt a „nagyon veszélyes” választ adók aránya.

10. ábra

A különböző szerek fogyasztását nagyon veszélyesnek tartók aránya nemek szerint, 1995–2007 (%)

Forrás: Elekes–Paksi (1996, 2000), Elekes (2005, 2009)

A korábbi ESPAD-vizsgálatokhoz hasonlóan a 2007. évi adatok is azt mutatják, hogy a fiatalok sokkal nagyobb arányban tartják valószínűnek az alkoholfogyasztás pozitív hatásainak a bekövetkezését, mint a negatívét. A megkérdezettek 52%-a említette a fogyasztásnak valamilyen lehetséges pozitív következményét, és csupán 26% említett negatív következményt. Az adatok alapján úgy tűnik, hogy a lányok csekély mértékben ugyan, de nagyobb arányban társítanak pozitív következményeket az alkoholfogyasztáshoz, a fiúk körében pedig egy százalékponttal nagyobb a feltételezett negatív következményeket említők aránya. A lányoknál szignifikánsan magasabb

azoknak az aránya, akik úgy vélik, hogy az alkoholfogyasztás következtében „ellazulnának, feloldódnának”, „barátságosabbnak, szókimondóbbnak” éreznék magukat, vagy pedig egyszerűen csak „jól szórakoznának”. A fiúk között többen vélik úgy, hogy az alkoholfogyasztásuk miatt problémájuk lehet a rendőrséggel, vagy pedig nem lennének képesek abbahagyni az ivást, ha egyszer elkezdték.

7. Összegzés

A 2007. évi ESPAD-kutatás során, Magyarországon megkérdezett 16 éves fiatalok 6%-a tekinthető teljesen absztinensnek, azaz soha nem próbálta még ki a cigarettát, az alkoholt és/vagy valamilyen egyéb tiltott vagy legális drogot. A fiúk és a lányok absztinencia aránya alig különbözik egymástól (6,2%, illetve 5,9%). Az életprevalencia értékek alapján a legelterjedtebb az alkoholfogyasztás, a fiatalok többsége ivott már alkoholt, kétharmaduk kipróbálta a dohányzást, több mint egynegyedük használt már valamilyen egyéb drogot. A fiatalok közel egyharmada havi, *minden ötödik fiatal pedig napi rendszerességgel dohányzik*. A fiúk és a lányok dohányzási szokásai nem különböznek lényegesen egymástól. *A dohányzás mutatói az 1995–2003 közötti növekedés után 2007-ben egyértelműen javultak*, és ma a dohányzás kevésbé elterjedt a 16 évesek körében, mint 1995-ben volt. A dohányzási szokásokban bekövetkezett javulás a lányoknál kisebb mértékű volt, és *ma több lány dohányzik, mint fiú*.

Az alkoholfogyasztás a főbb prevalencia értékek alapján hasonló mértékben elterjedt a fiúk és a lányok között, a gyakoribb fogyasztás azonban inkább a fiúkat jellemzi. Míg a gyakorisági adatok alapján a fiúk inkább sört, a lányok pedig bort fogyasztanak, a mennyiségi adatok arra utalnak, hogy a korábbi évekhez hasonlóan *a fiatalok a legnagyobb mennyiségű alkoholt tömény ital formájában isszák meg*. Míg az alkoholfogyasztás mérsékeltebb formáinak elterjedtségében a fiúk és a lányok között nincsenek jelentős különbségek, addig *a problémásabb alkoholfogyasztás a fiúkat jellemzi inkább*. Hasonlóképpen több fiú, mint lány számol be alkoholfogyasztás miatti problémákról, negatív következményekről.

Az elmúlt 12 évre vonatkozó adatok alapján megállapítható, hogy míg a rendszeresebb alkoholfogyasztás nemek közötti különbségei stabilnak látszanak, addig *a havi rendszerességű lerészegedés gyakorisága a fiúknál csökkent, a lányok esetében nőtt*. Különösen nagymértékű a lányok havi rendszerességű nagyivásának a terjedése.

A korábbi hazai és nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan, a 2007. évi adatok is azt mutatják, hogy *a tiltott, és egyéb droghasználati célú szerek kipróbálása a fiúknál, a visszaélészerű gyógyszerhasználat pedig a lányoknál elterjedtebb*. Ennek következtében az egyéb drogok összesített életprevalenciája nem mutat jelentős nemenkénti különbségeket.

Míg tehát a fiúk és a lányok dohányzási és alkoholfogyasztási szokásai egyre közelebb kerültek egymáshoz az elmúlt évek során, addig az egyéb drogfogyasztás 2007. évi változásai hasonló arányban érintették a két nemet, és így a tiltott szerek változatlanul a fiúk, a gyógyszerhasználat pedig a lányok körében elterjedtebb.

A fogyasztás elmúlt 12 évben bekövetkezett változásai alapján Magyarország nem tér el jelentősen az Európát jellemző trendektől. A kilencvenes éveket egész Európában a fiatalkori szerfogyasztás növekedése jellemezte. A 2007. évi adatok pedig Európa számos országában a legtöbb mutató alapján javulást mutattak. A dohányzás esetében az európai adatok, a magyar adatoknál már négy évvel korábban – 2003-ban – jelezték a javuló tendenciát. Európa egészében a fiúk és a lányok fogyasztási szokásaiban megmutatózó különbségek a magyar fiatalokéhoz hasonlóan alakultak. *A havi dohányzás prevalencia értéke alapján a fiúk és a lányok közötti különbségek teljesen eltűntek az elmúlt 12 évben.* A tiltott szerek fogyasztása valamennyi európai országban csökkent 2003 és 2007 között. Ez a csökkenés, akárcsak hazánkban, a marihuána-fogyasztás mérséklődésének volt köszönhető, és Magyarországhoz szintén hasonlóan, a marihuánán kívüli tiltott szerek fogyasztása nem változott jelentősen Európa országaiban. *A tiltószerek és a gyógyszerfogyasztás elmúlt 12 évre vonatkozó adatai Európa egészében is a nemek közötti különbségek stabilitását mutatják.* Az alkoholfogyasztás legtöbb mutatója – a kilencvenes években bekövetkezett jelentős növekedés után – Európa nagy részében nem változott jelentősen az elmúlt években. Egyértelműen terjed azonban a nagyívás Európa fiataljainak körében is. Ez a növekedés elsősorban azzal magyarázható, hogy *a legtöbb európai országban a lányok körében terjedt jelentősebb mértékben ez az alkoholfogyasztási forma* (Hibell et al. 2009).

Összességében tehát a magyar és nemzetközi adatok is arra utalnak, hogy a fiúk és a lányok dohányzási és alkoholfogyasztási szokásai egyre közelebb kerülnek egymáshoz. A tiltott drogok és a gyógyszerek fogyasztása terén hagyományosan fennálló különbségek azonban egyelőre stabilnak látszanak.

Irodalom

- Elekes Zs. 2005: A drogfogyasztás nemek közötti különbözőségei és hasonlóságai. In: Nagy I.–Pongrácz T.-né–Tóth I. Gy. szerk.: Szerepváltozások. Jelentés a nők és a férfiak helyzetéről 2005. Budapest: TÁRKI – Ifjúsági, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, pp. 177–193.
- Elekes Zs. 2009: Egy változó kor változó ifjúsága. A fiatalok alkohol- és egyéb drogfogyasztása Magyarországon – ESPAD 2007. Szakmai Forrás Sorozat 12. Budapest: Nemzeti Drogmegelőzési Intézet – L'Harmattan Kiadó.
- Elekes Zs.–Paksi B. 1996: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. ESPAD The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995. Budapest: Népjóléti Minisztérium.

Szerepváltozások 2011

- Elekes Zs.–Paksi B. 2000: Drogok és fiatalok. A középiskolások droghasználata, alkoholfogyasztása és dohányzása az évezred végén Magyarországon. Budapest: ISMertető Ifjúsági és Sportminisztérium Kábítószerügyi Koordinációért felelős helyettes államtitkárság.
- EMCDDA, 2005: Differences in patterns of drug use between women and men. Lisszabon: EMCDDA.
- EMCDDA, 2007: A kábítószerprobléma Európában. Éves jelentés; <http://www.drogfokuszpont.hu/> (Letöltés dátuma: 2010. aug. 17.)
- Hibell, B.–B. Andersson–S. Ahlström–O. Balakireva–T. Bjarnasson–A. Kokkevi–M. Morgan 2000: The 1999 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 30 European countries. Stockholm (Sweden): The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and the Pompidou Group at the Council of Europe.
- Hibell, B.–B. Andersson–S. Ahlström–O. Balakireva–T. Bjarnasson–A. Kokkevi–M. Morgan 2004: The ESPAD Report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm: CAN, and the Pompidou Group at the Council of Europe.
- Hibell, B.–B. Andersson– T. Bjarnasson– A. Kokkevi–M. Morgan– A. Narusk 1997: The 1995 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. Stockholm: CAN, and the Pompidou Group at the Council of Europe.
- Hibell, B.–U. Guttormsson–S. Ahlström–O. Balakireva–T. Bjarnason–A. Kokkevi–L. Kraus 2009: The 2007 ESPAD Report. Substance use among students in 35 European countries. Stockholm: CAN, EMCDDA, and the Pompidou Group at the Council of Europe.
- Järvinen, M.–R. Room ed. 2007: Youth drinking ashgate publishing limited. Hampshire: Gower House.
- Measham, F. 2002: “Doing gender” – “doing drugs”: conceptualizing the gendering of drugs cultures. *Contemporary Drug Problems*, 29/Summer, pp. 335–373.
- Measham, F. 2004: The decline of ecstasy, the rise of binge drinking and the persistence of pleasure. *Journal of Community and Criminal Justice*, vol. 51, no. 4, pp. 309–326.
- Parker, H. 2005: Normalization as a barometer: recreational drug use and the consumption of leisure by younger Britons. *Addiction Research and Theory*, June, 2005, vol. 13, no. 3, pp. 205–215.
- Parker, H.–J. Aldridge–F. Measham 1998: *Illegal leisure: the normalization of adolescent drug use*. London, New York: Routledge.
- Parker, H.–L. Williams–J. Aldridge 2002: The normalization of ‘sensible’ recreational drug use: further evidence from the North West England Longitudinal Study. *Sociology*, vol. 36, no. 4, (Nov.), pp. 941–964.
- Plant, M.–M. Plant 2006: *Binge Britain. Alcohol and the national response*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilsnack, R. W.–S. C. Wilsnack–A. F. Kristjanson 1998: Ten-year prediction of women’s drinking behaviour in a nationally representative sample. *Women’s Health: Research on Gender, Behaviour and Policy*, vol. 4, no. 3, pp. 199–230. 1998. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Wilsnack, R. W.–N. Vogeltanz–S. C. Wilsnack–T. R. Harris 2000: Gender differences in alcohol consumption and adverse drinking consequences: cross-cultural patterns. *Addiction*, vol. 95, no. 2.